

Kitabiyat

Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914* (1. Baskı), Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009, 539 sayfa.

Özet

Burada tanıtımı yapılacak olan eser, II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde İttihat-Terakki'nin Rumlarla olan ilişkilerini ele almaktadır. Bu ilişkiler bağlamında 1908, 1912 ve 1914 seçimlerinde Rumların tavrı, Yunanistan'ın Rumlar üzerindeki etkisi, Patrikhane'nin İttihat-Terakki ile olan münasebetleri, İttihat-Terakki'nin politikalarının Rumlar üzerindeki etkileri, Kilise ve Mektepler Kanunu'na, askerlik hususuna ve boykotlara Rumların verdiği tepkiler, Balkan Savaşları sonrası İttihat-Terakki'nin nüfus ve iskan politikası ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki sorunlar, ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İttihat-Terakki, Rumlar, Politika, Yunanistan.

Abstract

The book which is being introduced here reveals the relationships between the Ittihat-Terakki and the Greek during the period from II. Meşrutiyet to I. World War. Related to these relationships, attitudes of the Greek to the elections held in the years of 1908, 1912 and 1914, the influence of Greece over the Greek, the relationships between the Patriarchate and the Ittihat-Terakki, the influence of the policies of the Ittihat-Terakki over the Greek are analysed in detail. Reactions of the Greek against the churches' and schools' law, military subject and boycotts are also stated. In addition, the population and settling policy of the Ittihat-Terakki and the problems between the Otoman Empire and Greece after the Balkan Wars are analysed.

Key Words: The Ittihat and Terakki, The Greek, Policy, Greece.

Giriş

23 Temmuz 1908’de, 1876 Anayasası tekrar yürürlüğe girdi. Bundan sonra sansür kaldırıldı. İmparatorluğun bütün cemaatlerini ve farklı fikirleri temsil eden gazete ve dergiler, piyasada boy göstermeye başladı. Jön Türklerin farklı hiziplerinden başka; Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi önderlerince yeni rejimi desteklemek amacıyla kitle gösterileri düzenlendi. Sürülen ya da kaçan siyasiler geri dönmeye başladı. Bu dönemde ilk defa iki atletten oluşan bir Osmanlı takımı, 1912’de, Stockholm Olimpiyat Oyunları’na katıldı. Futbol çok daha popüler oldu. Erkek öğrenciler izci olurken, kendi mücadelesini veren bir kadın örgütü kuruldu. 1911’de Hava Kuvvetleri kuruldu. İlk film, I. Dünya Savaşı’ndan önce yapıldı ve Türklerin savaşa girişini meşrulaştırmak için Ruslara karşı propaganda aracı olarak kullanıldı. Tiyatro gelişmeye başladı ve Müslüman kadınlar sahneye çıkabildiler¹.

II. Meşrutiyet döneminin başından Balkan Savaşları’na kadar olan süreçte, “Osmanlılık” ideali ve Osmanlı insanı tipi, ülkedeki insanları bir arada tutacak ve siyasi birliği devam ettirebilecek bir etken olarak görüldü².

Hasan Taner Kerimoğlu’nun, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914* adlı eserinde de, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, “İttihad-ı anasır” politikası ile “Osmanlılığı” hedeflediği, “merkeziyetçilik” politikasının da cemiyetin yönetsel anlamdaki en önemli politik ilkesi olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, Osmanlı Rumlarının “millet sistemi” içerisindeki ayrıcalıklarının II. Meşrutiyet ile beraber kaybetmeleri söz konusuydu. Dolayısı ile Rumların II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra muhalefet etmeye başladıkları da görüldü. (s.s.21-22; 61-89; 177-186).

Kerimoğlu’nun doktora tezinin kitap olarak basılmış hali olan bu eser, İttihatçı ve Jön Türk bakış açısıyla Osmanlı unsurları arasındaki ilişkilerin ele alındığı eserler³ kategorisinin bir halkası olarak değerlendirilebilir.

Kitabın giriş kısmında yazar, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, imparatorluğun gidişatı hakkındaki sorunların çözüm yollarını, II. Meşrutiyet öncesi dönemde Jön Türkler tarafından geliştirilen düşüncelere dayandığını belirtmektedir. Buna göre, bir Osmanlı üst kimliği oluşturmak, devlet yönetimini merkeziyetçi bir anlayışla reforme etmek ve Müslim-gayrimüslim bütün Osmanlı vatandaşlarını kanunlar karşısında aynı hak ve görevlere sahip olarak görmek ge-

1 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev.: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.s.51-52.

2 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.242.

3 Bu konu hakkında bkz.: Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Kitapları, İstanbul, 2004; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, (çev.: Aysen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

rekmeteydi. Bu çözüm yollarına, özellikle de Osmanlı üst kimliğine, farklı etnik ve dinsel grupların vereceği tepki, İttihatçıların başarı durumunu belirleyecekti. Ayrıca, Makedonya başta olmak üzere, imparatorlukta birbiriyle çelişen çıkarları olan halkları parlamenter rejim altında bağdaştırmak, İttihatçıların gerçekleştirmesi gereken bir diğer durumdu. İşte burada, gayrimüslim unsurlar arasında nüfusça en kalabalık olan, ekonomik ve dinsel açıdan diğer unsurlardan daha avantajlı bir durumda bulunan Rum toplumunun vereceği tepki ön plana çıkmaktaydı (s.s.21-22). Ayrıca Yunanistan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumlar üzerindeki etkisi ve faaliyetleri de önemliydi (s.28).

Yazar, giriş kısmında, bu şekilde, kitabın hangi ekseninde ilerleyeceğine dair yol haritasını çizdikten sonra, üç bölümden oluşan eserinin "II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Rumlar" adlı birinci bölümüne geçiyor.

Bu bölümde yazar, 1908 seçimlerinde İttihatçılara en fazla Rumların sorun çıkardığını, Hüseyin Cahit'in "Tanin" 'de Müslümanların seçimlerde birlikte hareket etmeleri ve İttihatçıların politikaları doğrultusunda yazılar yazdığını, İttihatçılara muhalefet eden Rum gazetesi Proodos ile H. Cahit arasındaki polemigi, 1908 seçimlerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rumlar arasındaki gerginliği ortaya çıkardığını, Yunan dışişleri bakanının, Rum patriğine, Türk gazetelerine rüşvet vererek ilişkilerini geliştirmesini önerip, Yunan hükümeti tarafından bu ve buna benzer işler için para gönderilmesine devam edileceğinin belirtildiğini, Meclis-i Mebusan'daki Rum mebusların genel olarak İttihat ve Terakki karşıtı muhalefeti desteklediklerini kaleme alıyor. Ayrıca Yunanistan topraklarının Osmanlı aleyhine genişlemesini savunan Rumların, Meşrutiyet'in başarıya ulaşmasının Helenizm için tehlikeli olduğunu düşündükleri ve Osmanlıcılığa karşı oldukları, Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart'a kadar olan dönemde, Rum toplumu içinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik muhalefetin başında Rum Patrikhanesi ve Rum gazetelerinin bulunduğu da bu bölümde ifade ediliyor. 31 Mart Ayaklanması'ndan sonra yasanın demokratikleştirildiği, 1911 ara seçimlerini İttihatçıların kaybettiği, 1912 seçimlerinde muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum mebusların anlaşığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum toplumunun seçimlerde muhalif olmaması için Patrik ile görüştüğü fakat Patrikhane meclislerinde alınan karar gereği Rumların, seçimlerde serbestçe oy kullanabileceğinin ortaya çıktığı, "sopalı seçimler" olarak anılan 1912 seçimlerinde Rum cemaatinin siyasal temsilciliğini Rum Patrikhanesi ve Rum Meşrutiyet Kulübü'nün yaptığı ve seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük bir üstünlük ile kazandığı da bu bölümde anlatılan konulardan.

Yine 1909 yılında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikinci kongresinde, Mustafa Kemal'in ordu ve askerinin siyasetten ayrılması gerektiği yönündeki tezi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif olarak ordu içinde kurulan "Halâskâr Zabitan" adlı grubun da silahlı kuvvetlerin siyasetten çekilmesi yönündeki isteği, İttihatçıların ordu mensuplarıyla olan ilişkilerini göstermek açısından ortaya konmuş önemli tespitlerden.

Yazar, bu bölümün son alt başlığına geçmeden önce, "Babıâli Baskını" ile İttihatçıların yönetimi ele geçirdiğini, 1914 seçimlerinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tek başına iktidar olduğu bir dönemde yapıldığını, Balkan Savaşları'ndaki toprak kayıplarının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikaları üzerinde önemli etkilerinin olduğunu, ağırlık merkezinin Anadolu'ya kaydığını, Türklerin sayısal olarak

ön plana çıkmalarıyla, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesi zorunluluğunun ortaya çıktığını belirtiyor.

Böylece, Balkan Savaşları sonrası, Osmanlıcılığın yerini, yavaş yavaş Türkçülüğün alacağına sinyalleri de verilmiş oluyor.

Bu bölümde, son olarak, “Yunanistan’ın Türkiye’deki Faaliyetleri ve Rumlar” başlığı altında, Yunanistan’ın “Megali İdea” politikası; Anadolu’daki Rumları Helenleştirme çabası; Makedonya’da okullar, Yunan eğitim dernekleri, Yunan konsolos ve din adamlarının Yunan hareketini yayma çalışmaları; eğitim kurumlarının Anadolu’da Helenizmin tekrar canlandırılmasındaki can alıcı nokta olduğu; başta Etniki Eteryaya olmak üzere, Yunan komitelerinin faaliyetleri; Helenizmin “ittihat-ı anasır” politikasının başarısızlığa uğramasına neden olduğu ve Yunan propagandasına karşı Osmanlı hükümetlerinin aldığı önlemler ele alınıyor.

Burada verilenler, Balkan Savaşları olmasa da, Osmanlıcılığın başarısına ulaşmasının çok zor olduğu kanısını uyandırıyor.

İkinci bölüm “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Sosyo-Kültürel Politikaları ve Rumlar” başlığını taşıyor. Burada İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Jön Türk hareketi içindeki “merkeziyetçi” ve “Osmanlıcı” fikirlerden esinlendiği ve bunları uygulamaya çalıştığı belirtiliyor. Etnik temele dayanan cemiyetlerin kurulmasının yasaklanması yani “Cemiyetler Kanunu” ve bir yerleşmede çoğunluk tarafından kullanılan kilise ve mekteplerin çoğunluğa verilmesini esas alan “Kilise ve Mektepler Kanunu”na verilen tepkiler de bu bölümde yer buluyor. “Kilise ve Mektepler Kanunu”nda enteresan olan durum, önce Patrikhane’nin ayrıcalıklarını kaybedeceği için bu kanuna tepki vermesi, sonra da Rum ve Bulgar kiliselerinin yakınlaşması olarak ortaya çıkıyor.

Bu bölümde, İttihatçıların gayrimüslim okullarını denetleme ve bu okullarda Türkçe’nin okutulmasını sağlamaya çalışmalarına Rum toplumunun verdiği tepki, Rum okullarında Yunan propagandası yapılması, Yunanlı öğretmenlerin bu okullardan çıkarılma çabaları ve 1909’da gayrimüslimlerin askerlik yükümlülüğüne alınmaları da İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikaları çerçevesinde ele alınıyor.

Bölümün sonlarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Türk ve Müslüman unsurdan bir burjuva yaratma isteği, milli iktisat politikaları, Avusturya, Yunanistan ve Rumlara karşı yapılan boykotlar ve patrikhanelerin içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı en sert muhalefeti Rum Patrikhanesi’nin yaptığı belirtiliyor.

Burada, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, yapılan boykotlarda resmi olarak sorumluluğu almaması ve 1913-1914’te yapılan boykotun, öncekiler gibi bir ülkeye karşı değil, Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı yapılmış olması, dikkatleri çekiyor.

Kerimoğlu, Rumlara karşı yapılmış olan boykotun, İttihatçıların milli iktisat politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve bu boykotun ekonomik durumlarını sarsmada, Rumlara karşı alınmış bir önlem olarak değerlendirilebileceğini belirtiyor.

Kitabın üçüncü ve son bölümü “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Nüfus ile İskan Politikaları ve Rumlar” başlığı ile kaleme alınmış.

Bu bölümde Balkan Savaşları anlatılırken, İttihatçıların reformlarıyla Makedonya’daki ulusal hareketlerin beklentilerinin çeliştiği ifade ediliyor. “..."

Meşruti idareyle bile Osmanlı İmparatorluğu Balkan halkları için artık bir seçenek oluşturmuyordu” (s.345).

Balkan Savaşları sonrası Anadolu’ya yapılan göçlerde, Müslüman halka yapılan baskı ve zulümlerin, dini ve ekonomik nedenlerin önemli etkilerinin olduğu belirtiliyor. Kerimoğlu, göçlerle ilgili “*Balkan devletlerinin Müslüman halkı evlerinden kaçırmak için kullandıkları yol ‘katliamdı’ ” (s.349) cümlesine yer veriyor.*

Bölümde, Balkan Savaşları’nın “Osmanlılık” ve “İttihad-ı Anasır” politikasının başarısızlığını ortaya koyduğu, Türkçü fikirlerin İttihatçılar arasında benimsenmeye başladığı, ayrıca Rumlara karşı bakış açısının değiştiği ve bunda da Rumların Yunanistan’a ve Yunan ordusuna yaptıkları yardımların ve Rumeli’den gelen göçmenlerin etkisinin olduğu belirtiliyor.

Adalar meselesi, Trakya’dan ve Anadolu’dan Yunanistan’a Rum göçü, Trakya’da yaşanan Rum göçüyle Makedonya’da yaşanan Müslüman göçünün basına yansımaları, Dahiliye Nazırı Talat Bey’in Rum göçünü incelemek için Batı Anadolu’ya yaptığı gezi, hükümetin göç konusunda aldığı önlemler, mübadele konusunda Osmanlı Devleti ve Yunanistan’ın anlaşığı, fakat I. Dünya Savaşı’nın çıkışıyla, nüfus mübadelesinin uygulanamadığı, Rum göçünün toplumsal ve ekonomik sonuçları ve terk edilmiş mallar sorunu bu bölümün son kısmında değerlendiriliyor.

Derli-toplu bir başvuru kaynağı olan bu kitapta incelenilen dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikalarıyla Rumlar arasındaki ilişkiler siyasal ve sosyo-kültürel anlamda geniş bir şekilde ele alınmakta ve cemiyetin nüfus ve iskan politikalarının yansımaları değerlendirilmektedir.

Bu eserin ne kadar emek gerektiren bir çabanın ürünü olduğu, eserin kaynakçasıyla orantılı olan hacminden de anlaşılmalıdır. Yazarın, konuların ifade edilişi sırasında, ifadeleri Osmanlıca alıntılarla güçlendirmesi ve arşiv belgeleriyle dönemin gazete haberlerini işlenen konularla alakalı olarak, yerinde kullanması da dikkatleri çekmektedir.

Yazar, Rum ve Osmanlı gazetelerinde yer alan Rum Patriği’nin, Venizelos’un ve Rum mebusların İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikaları karşısındaki bazı görüşlerini de aktarmış, böylece cemiyetin politikaları karşısında Rum ve Yunan tarafının da nabzını tutmaya çalışmıştır.

Kitapta yer bulan, Mustafa Kemal’in ordunun siyasetten ayrılması yolundaki görüşleri ve nüfus mübadelesi üzerinde uzlaşmaya varılmasına rağmen, bu mübadelenin I. Dünya Savaşı nedeniyle- yapılamayışı, sonraki yıllar için bu konular hakkında bize projeksiyon tutmaktadır.

Bu eserde İttihat ve Terakki’nin penceresinden Rumlara bakılabildiği gibi; Yunanistan, Patrikhane ve Rumların bakış açısıyla da İttihat ve Terakki’nin politikaları görülebilmektedir.

Eserden, Kerimoğlu’nun incelediği konunun ve mekânın genişliğine ve zamanın derinliğine rağmen, başvuracağı kaynaklar konusunda da iyi bir tarama yaptığı anlaşılabilir.

Halil ÖZEÇOĞLU*

* halilozecoglu@windowlive.com